

تحلیل روند بازسازی آبادان و خرمشهر از دیدگاه‌های نظری

دکتر شریف مطوف

دانشگاه شهید بهشتی

چکیده

جنگ تحمیلی با فاصله کوتاهی پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران آغاز گردید و بازسازی ویرانی‌های آن که در نظر بود همزمان با ادامه جنگ صورت گیرد، متأثر از جو انقلابی و ایده‌آل‌های تحقق جامعه اسلامی و انقلابی بود. در این رابطه هدف بازسازی نفی گذشته متبلور در رژیم گذشته با محوریت تفکرات تجدد خواهانه بوده است. این نقطه مشترک با تفکرات مدرنیستی، که در دهه ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ رواج داشته است، در ایران نیز توسط تحصیل کردگان دهه‌های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ کشورهای غربی وارد شده بود و تا پیش از پیروزی انقلاب در طرح‌های معماری و شهرسازی گوناگونی مجال بروز در فضاهای محدودی پیدا کرده بود. اما این فرصت بازسازی پس از جنگ بود که فرصت بیشتر و فضای گسترده تری را پیش روی آنان گذاشته است تا تفکرات مدرنیستی خود را به محک تجربه بگذارند.

در این مقاله سعی خواهد شد جوانب مختلف روند بیست ساله بازسازی منطقه را بر اساس پایه‌های علمی و نظریات رایج بازسازی مورد ارزیابی قرار داد. دست‌یابی به شناخت مبتنی بر پایه‌های علمی و متکی بر نظریه‌های معتبر جهانی می‌تواند راهبر تصمیم‌گیران و برنامه‌ریزان در رابطه با بازسازی و توسعه این منطقه، به‌سوی برنامه‌های کارآمد باشد. این مقاله سعی دارد به‌چنین شناختی دست یافته، راه‌کارهای کارآمد بازسازی را پیش‌روی تصمیم‌گیران قرار دهد.

واژگان کلیدی:

بازسازی، ایران، آبادان، خرمشهر، مدرنیسم، انقلاب اسلامی، جنگ ایران و عراق، جوانقلابی

سال، افزون بر خسارت‌های مستقیم ناشی از آتش‌باری‌های روزانه و فرسایش ناشی از عوامل جوی در هشت سال عدم رسیدگی، بافت این شهرها را به‌کلی فرسوده و متلاشی ساخته است. افزون بر این، عدم رسیدگی

مقدمه

منطقه آبادان و خرمشهر از ابتدای جنگ تحمیلی در معرض جنگ و آسیب‌های مستقیم قرار داشت. تداوم جنگ برای مدت هشت

تأثیرات عمیق این قییل تفکرات را نشان می‌دهد.

این مقاله ضمن بررسی این تأثیرات، سعی خواهد کرد ضمن تحلیل‌های مبتنی بر واقعیت‌ها و با استفاده از نظریه‌های بازسازی و تجربه‌های ایران و جهان، شناسخت علمی و صحیحی از روند گذشته بازسازی، به‌دست دهد. بدین منظور، ابتدا بررسی کوتاهی از شرایط عمومی منطقه، اضم از شرایط تاریخی، جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی خواهیم داشت. پس از آن با مرور روند بازسازی منطقه، سعی خواهد شد این روند را مورد تجزیه و تحلیل قرار داد. در پایان، با جمع‌بندی و نتیجه‌گیری از مباحث مطرح شده، سعی خواهد شد راه‌کارهای خروج از بحرانی که عملاً گریبان بازسازی در این منطقه را گرفته است، ارائه شود، چرا که به اعتقاد بسیاری از متخصصین، مشکل بازسازی آبادان و خرمشهر نه مشکل اقتصادی و نه سیاسی است بلکه مشکل فکر و اندیشه است که در فرآیند بازسازی باید مورد استفاده جدی قرار گیرد.

زمینه‌های تاریخی، جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی منطقه:

منطقه جنوب خوزستان از نظر تاریخی یکی از قدیمی‌ترین سکونتگاه‌های تمدن بشری به حساب می‌آید. این منطقه، پیونددهنده تمدن‌های بین‌النهرین (عراق) و شومش (ایران) بوده و در ارتباط با خلیج فارس، امکان رهبری و هدایت پیوندهای اقتصادی، سیاسی،

به شبکه‌های خدمات شهری، در طول ۸ سال جنگ و تخریب مستقیم وارد شده به‌این شبکه‌ها به‌وسیله جنگ، میزان خسارت‌ها را دوچندان ساخته است.

جو انقلابی حاکم بر کل جامعه و جنگ به‌مدت ۸ سال، توجه کل جامعه را به کانون‌های مقاومت و دفاع مقدس منتقل ساخته است. از این روی، گرچه در دفاع از خرمشهر مردم بومی آن حماسه‌های اصلی را آفریده بودند، برای آزادی خرمشهر تمام مردم ایران حماسه‌ساز بودند. جوانان برومند از سرتاسر کشور در حماسه سوم خرداد سال شصت و یک شرکت کرده تا جمعیت آن شهر را ۱۶ میلیون گردانند. به‌همین دلیل، در دوران بازسازی نیز علاقه فراوانی از سوی اقشار گوناگون برای مشارکت و تأثیرگذاری در ساختن خرمشهری آباد و شایسته حماسه‌های دفاع و آزادی آن، ابراز شده است. بدین‌این مشارکت ملی در بازسازی خرمشهر، انتقال سطح تصمیم‌گیری بازسازی شهر به‌سطوح بالای ملی بود تا اهمیت آن منعکس گردد.

این انتقال سطح تصمیم‌گیری در رابطه با بازسازی خرمشهر به‌سطح ملی پای تکررات منعکس‌کننده ایده‌آل‌های ملی در تصمیم‌گیری برای بازسازی خرمشهر را باز کرده است. ایده‌آل‌های تحقق‌یافته اسلامی در فضاهای شهری اسلامی متکی بر تقی‌گذاشته مذموم در سطوح ملی رواج داشته است که فرصتی را برای دخالت معماران و شهرسازان مدنریست به وجود آورد. بررسی روند بازسازی خرمشهر و تا حدودی آبادان

آبادان و خرمشهر، نقش فعال و جایگاهی مستحکم در توسعه کشور داشته‌اند. به طور کلی، امکانات طبیعی و منابع سرشار منطقه مانند آب، خاک، اقلیم، ارتباط آبی و خاکی با جهان خارج، نفت و گاز، و نیز موقعیت سوق الجیشی حساس و مهم منطقه، فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با تنوع زیادی مواجه ساخته و اقوام بسیاری را برای کار و فعالیت به منطقه جذب کرده است. همین امر، تنوع فرهنگی و توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی را به همراه داشته است. شاخص‌های توسعه اقتصادی و اجتماعی منطقه تا پیش از وقوع جنگ در پاییز سال ۱۳۵۹ نسبت به بسیاری از مناطق توسعه یافته کشور بسیار بالاتر بوده است. برای مثال متوسط درآمد در آبادان و خرمشهر از متوسط آن در تهران و دیگر شهرهای بزرگ کشور بالاتر بوده است و در مقابل میزان بیکاری پایین‌تر.

تاریخچه جنگ و بازسازی در منطقه:

از نخستین ساعات آغاز جنگ تحمیلی تا واپسین ساعات پایانی آن، شهرستان‌های آبادان و خرمشهر به طور روزانه تحت هجوم انواع سلاح‌های کشتار و تخریب قرار داشتند. در مدت زمانی که شهر خرمشهر تحت اشغال ارتش بعث عراق قرار داشت نیز، بخش‌های بسیاری از مناطق مسکونی و غیرمسکونی شهر تسطیح و با خاک یکسان گردید. افزون بر آن، تأسیسات عمده شهرهای آبادان و خرمشهر

اجتماعی و فرهنگی میان ایران و دیگر مناطق جهان را به خود اختصاص داده است. از همین رو، موقعیت جغرافیایی - سیاسی این منطقه بسیار حساس و با اهمیت است.

وجود آب شیرین که در سه رودخانه اروند، کارون و بهمنشیر در جریان است، و دارا بودن خاک حاصلخیز ناشی از رسوبات غنی این رودخانه‌ها، آن را به عنوان قطب توسعه کشاورزی مبدل ساخته است. همچنین داشتن اقلیم مساعدی برای کشت انواع محصولات در تمام فصول سال، مردم بسیاری را برای زیستن بر پای سفره نعمات خدادادی طبیعی به خود جذب کرده است. فراوانی آب و به ویژه قرارگرفتن بر مصب رودخانه‌های یادشده، توسعه بیشتر صید و پرورش آبزیان را نویدبخش ساخته است.

وجود ذخایر نفت و گاز در مناطق مجاور، باعث گردیده است که در یک قرن گذشته، این منطقه به محل اصلی فرآوری، توزیع و صدور نفت و گاز مبدل گردد. سابقه طولانی حضور صنعت نفت در منطقه، فرهنگ صنعتی را قوام بخشیده و توسعه صنعتی در آینده را ممکن ساخته است.

همچنین استقرار بر سر آبراهه مهم اروند و خلیج فارس، بازرگانی خارجی را رونق بسیاری بخشیده، و نزدیکی نسبی به مراکز پر جمعیت و بازارهای عمده تولید و مصرف در کشور، امکان عمل به عنوان حلقه ارتباط تجارت کشور با دیگر کشورهای جهان را تقویت بخشیده است. از این رو، در صدساله گذشته، بندرهای منطقه، به ویژه بندرهای

در شهر آبادان مجموع کل واحدهای مسکونی آسیب‌دیده از جنگ در سال ۱۳۶۱ در حدود ۴۱۷۴۳ واحد بوده است. همین روند تخریب نیز که بر اثر جنگ و فرسایش در خرمشهر دیدیم به دلیل تداوم جنگ باعث گردید در شهر آبادان نیز میزان تخریب افزایش یابد. اطلاعات موجود نشان می‌دهد میزان خانه‌های با تخریب ۱۰۰ درصد در آبادان از ۱۷ درصد در سال ۱۳۶۱ به ۶/۲۵ درصد در سال ۱۳۶۷، ساختمان‌های با تخریب ۲۵ تا ۵۰ درصد از ۳/۱ درصد در سال ۱۳۶۱ به ۳۷/۲۵ درصد در سال ۱۳۶۷، و ساختمان‌های با تخریب ۵ تا ۲۵ درصد تخریب از ۱۰/۶ درصد به ۴۲/۷۵ درصد رسید (برومند، ۱۳۷۲؛ Motawef 1996).

بنابراین، حجم عظیمی از عملیات بازسازی برای بازگرداندن این دو شهر و منطقه به حالت عادی لازم بود. اطلاعات موجود نشان می‌دهد که برای بازسازی شهر خرمشهر، افزون بر لزوم پاکسازی آن از مین و دیگر انواع مواد منفجره موجود در بافت شهر، تخلیه ۵ میلیون مترمکعب نخاله‌های ساختمان‌های مخروبه و خانه‌هایی که با خاک یکسان شده بود، از جمله کارهای اولیه بوده است (دفتر فنی ۱۳۶۹، ۱۳۷۰؛ Motawef 1996). گستردگی میزان تخریب و حماسه دفاع از خرمشهر و آبادان و نیز حماسه آزادی خرمشهر که به عنوان روز پیروزی در سطح ملی مطرح گردید، ضمن جلب توجه مسئولین و برنامه‌ریزان به بازسازی خرمشهر، توقعات مربوط به بازسازی به نحو مناسب را برانگیخته است که این عوامل دست به دست هم داده تا فرصت مناسبی برای طرح

مانند بندر خرمشهر و پالایشگاه آبادان با تخریب عمده‌ای مواجه شدند. افزون بر این، واحدهای تجاری این دو شهر به شدت آسیب دیده و این امر اقتصاد دو شهر و منطقه را فلج کرده است. تخریب خانه‌های مسکونی مردم بسیار گسترده بوده و جمعیت زیادی از مردم این دو شهر بی‌خانمان شده‌اند.

اطلاعات موجود نشان می‌دهد پس از آزادی خرمشهر در سوم خرداد سال ۱۳۶۱ تعداد ۱۹۳۰۳ واحد مسکونی در شهر خرمشهر آسیب دیده بودند که از این تعداد ۲۷/۸ درصد با خاک یکسان گشته و به خاکریز تبدیل شده بودند. در حدود ۱۰/۹ درصد با تخریبی از ۷۵ تا ۱۰۰ درصد مواجه شده بودند، ۱۰/۲ درصد تخریبی بین ۵۰ تا ۷۵ درصد متحمل شدند، ۱۶/۴ درصد واحدها خسارتی بین ۲۵ تا ۵۰ درصد دیده بودند. ۴۰/۷ درصد واحدهای مسکونی خسارتهایی کمتر از ۲۵ درصد پیدا کردند. اما با تداوم جنگ تحمیلی تا سال ۱۳۶۷، و تداوم بمباران‌های روزانه و نیز افزایش میزان تخریب ساختمان‌هایی که بر اثر جنگ آسیب دیده بودند و تحت تأثیر عوامل جوی با فرسایش مواجه شده‌اند، پس از برقراری آتش بس در سال ۱۳۶۸ میزان تخریب واحدهای مسکونی در خرمشهر به شدت افزایش یافت. درصد واحدهای مسکونی با ۱۰۰ درصد تخریب به ۴۲/۹ درصد افزایش یافت. واحدهای مسکونی با میزان تخریب ۷۵ درصد به ۱۶/۴ درصد افزایش یافت و ۱۰/۲ درصد بالا آمد و ساختمان‌های با ۲۵ تا ۵۰ درصد به ۳۰/۵ درصد رسید (نقش جهان پارس، ۱۳۷۰؛ Motawef, 1996).

شيفته تفكرات مدرنيستی و شهرهای جديد بودند، شده است (دفتر فنی، ۱۳۶۹، ۱۳۷۰؛ Motawef 1996). در سطور بعدی اين مسأله را مورد بحث قرار خواهيم داد. با ادامه جنگ و تشديد حملات دشمن به شهرها و از جمله به شهرهای آبادان و خرمشهر، ایده بازسازی شهر همزمان با ادامه جنگ که در مرحله نخست طرفداران زیادی داشته است، کنار نهاده شد. از اين روی، طرح ضربتی رد شد و از همان مهندسين مشاور خواسته شد به مطالعات خود به منظور تهيه و تدوين طرح بازسازی خرمشهر ادامه دهند. اين تفکر مزبور به دليل ادامه جنگ و فقدان راهبردهای معين و سياستهای مشخص برای بازسازی، در سال ۱۳۶۷، پس از اعلام آتش بس، مردود اعلام گرديد، و بلافاصله از مهندسين مشاور نقش جهان پارس خواسته شد، طرحی برای بازسازی خرمشهر تدوين کند.

طرح بازسازی خرمشهر که توسط مهندسين مشاور نقش جهان پارس در فاصله سالهای ۱۳۶۸ تا ۱۳۷۰ تهيه شده بود، در سال ۱۳۷۰ تصويب گرديد. اين طرح نیز در شرايطی که مردم هنوز به شهر بازنگشته بودند و در حقيقت بدون حضور آنان و با تسلط فکری طرفداران مدرنيست(۱) ساختن شهرهای جديد که هم سفارش دهنده و کارفرمای طرح و هم تصميم گیر در ستاد معين بازسازی خرمشهر

انديشههای نوگرایانه، ایده آليستی و مدرن را فراهم سازد. در اين شرايط، برای بازسازی شهر خرمشهر، ابتدا در سال ۱۳۶۱ و بلافاصله پس از آزادی شهر، وزارت مسکن و شهرسازی، به عنوان متصدی تهيه طرحهای جامع شهری، از مهندسين مشاور ماندان خواستند طرحی برای بازسازی سريع شهر تهيه نمايند، که آن را "طرح ضربتی" ناميدند. اين طرح با عجله زياد و بدون انجام مطالعات لازم حتی برای شناخت کميت و کيفيت تخریب، پيشنهادهای بسيار عجولانه ای برای بازسازی شهر ارائه کرد، که مخالفتهای زيادی را از طرف مردم، متخصصين و بيشتر مسئولين برانگيخت. گویا در اين طرح با گذشته شهر کاری نداشتند و تنها به فکر آینده ای که در ذهن طراحان آن قرار داشته تا به هر صورتی آن را بسازند. در اين طرح ادعا شده بود تخریب شهر به گونه ای است که حدود مالکیتها را مخدوش کرده است، و به همین دليل باید شهر جديدی به جای خرمشهر در کنار شهر فعلی ساخته شود (ماندان، ۱۳۶۴). اين ادعا بعداً با مطالعات میدانی که توسط دفتر فنی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهيد بهشتی شده است، تکذيب گرديد. هدف از اين ادعا زمينه سازی برای ساختن شهر جديدی به جای شهر خرمشهر که توسط برخی از تصميم گیران تحصيل کرده دهه ۱۹۷۰ انگلستان که

۱) یادآوری می شود که اصول مدرنيسم که به موضوع اين مقاله مربوط است عبارتند از:

۱- نفی ارزشهای گذشته

۲- از میان بردن کلیه بافت های شهری گذشته

۳- عمده کردن حرکت خودرو در بافت شهرها

در نتیجه همکاری میان مشاور و ستاد معین بازسازی خرمشهر قطعه زمین بزرگی در خارج شهر در اختیار ستاد معین خرمشهر قرار داده شد تا به منظور اسکان خانواده‌هایی که واحدهای مسکونی خود را بر اثر تعرض خیابان‌ها در شهر از دست می‌دادند، به‌کار گرفته شود. این محل که بعداً به نام کوی معین نام‌گذاری شد، به‌مانند شهر جدیدی در کنار خرمشهر ساخته شد. اما به دلیل محدودیت‌های مالی که ستاد معین داشتند است، این کوی هنوز هم نیمه‌ساخته و مردم از سکونت در آن ناراضی‌اند.

ستاد معین بازسازی خرمشهر در کوی معین به دلیل حجم گسترده کار و نیاز به زیرسازی و آماده‌سازی گسترده، بیشتر واحدها به‌اتمام نرسانده و به‌صورت ناقص تحویل مردم داد. بسیاری از این واحدها هنوز به‌صورت ناتمام و نیمه‌تمام تنها به‌صورت اسکلت ساختمانی و تعداد زیادی حتی کمتر از آن، به‌پناهایی برای انواع بزهکاری‌های اجتماعی، در شهری که نرخ بیکاری در آن، به دلیل عدم بازسازی اقتصادی شهر، بسیار بالا است، شده است. نتیجه اینکه نه شهر خرمشهر بازسازی شد، که اکنون بیش از ۴۰ درصد خانه‌های پیش از جنگ بازسازی نشده است، و اقتصاد شهر هنوز با مشکلات اساسی دست‌به‌گریبان است، و نه کوی معین که به‌صورت شهر جدیدی در کنار شهر قدیم ساخته شده بود، برای سکونت آبرومندانه آماده شده است. شهر نیاز به بازسازی اقتصادی و اجتماعی دارد و زیرساخت‌های شهر باید بازسازی گردد. کوی

بودند، روند برنامه‌ریزی بازسازی در مسیر ایسه‌آلیستی قرار گرفت (نقش جهان پارس، ۱۳۷۰؛ میرمیران، ۱۳۸۱). پیش از سپردن کار تهیه طرح جامع خرمشهر به مهندسی مشاور نقش جهان پارس، طرفداران ساختن شهرهای جدید در ایران که در وزارت مسکن و شهرسازی تصمیم‌گیر بودند، در ابتدا خواستار ساختن شهر جدیدی به‌جای خرمشهر شدند، و این خواسته را در هر فرصت مناسبی بیان می‌کردند و یا سعی داشتند آن را تحمیل کنند (کامروا، ۱۳۶۵ و ۱۳۶۷)، اما با مخالفت شدید مردم خرمشهر و نمایندگان آنان با این طرح تنکر، سعی کردند از دو طریق دیگر به این هدف برسند: نخست اینکه مشاور دیگری تهیه طرح جامع بازسازی خرمشهر انتخاب کنند که تا آن زمان چند طرح و پروژه شهرهای جدید در استان اصفهان تهیه کرده بود یا در دست تهیه داشته است، تا طرح خرمشهر تا آنجاییکه ممکن است به‌طرح شهرهای جدید نزدیکتر ساخت. دوم، مشاور پس از انجام دخل و تصرف زیاد در بافت مسکونی، پیشنهاد کرد بیش از ۲۰ هزار واحد مسکونی و تجاری تخریب شود تا خیابان‌های ۱۵ متری را به خیابان‌های ۶۰ متری تبدیل کند (مثال خیابان تقی‌آباد، کوی جدیدی به‌صورت شهر جدید در خارج از شهر برای اسکان خانواده‌هایی که املاک خود را بر اثر این تعرض گسترده خیابان‌های شهر از دست می‌دهند را اسکان نماید. در حقیقت با این کار می‌خواست هدف پیشین خود را که ساختن شهر جدیدی به‌جای خرمشهر که بر تفکرات مدرنیستی متکی است، عملی سازد.

اقتصادی، دچار مشکلات اساسی در رابطه با فرسودگی شبکه‌های آب و فاضلاب شهری است که نیاز به نوسازی فوری و بر اساس طرح‌های کارآمد دارند. روندی که تاکنون طی شده است و در آن به صورت مرمّت قسمت‌هایی از این شبکه که دچار مشکل می‌شده است، در طول ۱۵ سال گذشته ناکارآمدی خود را ثابت کرده است.

پایه‌های نظری بازسازی و توسعه:

با توجه به پیچیدگی (داشتن عناصر گوناگون که میان آن‌ها روابط گوناگون و متنوعی وجود دارد)، مسائل مربوط به منطقه و نیز تنوع اقداماتی که تا کنون در رابطه با بازسازی و توسعه منطقه مورد مطالعه صورت گرفته است، لازم است، هرگونه تحلیل و بررسی که در رابطه با بازسازی و توسعه منطقه آبادان و خرمشهر صورت گیرد، در چارچوب معین و مشخص نظری انجام شود، تا ارتباط عناصر آن با یکدیگر حفظ گردد. در این رابطه، سعی خواهد شد در ابتدا نظریه‌ها و سپس اصول بازسازی معرفی گردد و سپس مروری کوتاه بر تخریب‌های جهانی در رابطه با بازسازی و توسعه و به‌ویژه در مناطق مشابه صورت خواهد گرفت. پس از آن اصولی که تاکنون در مطالعات گوناگون مربوط به بازسازی و توسعه پس از جنگ و بلایای طبیعی تدوین شده و مورد توافق صاحب‌نظران بازسازی و توسعه قرار گرفته است، به عنوان چارچوب تدوین

معین نیاز به آماده‌سازی دارد، و خدمات شهری باید به آن داده شود.

روند بازسازی شهر آبادان نیز تقریباً به همین صورت بوده است. به دلیل اینکه شهر آبادان به اشغال دشمن درآمده بود، میزان تخریب آن از خرمشهر کمتر بوده است. اما دو نوع تخریب عمده در این شهر چشمگیر بود. نخست، تخریب ساختار اقتصادی شهر که در پالایشگاه آبادان و بازارهای آن شهر تبلور می‌یافت، و دیگری، تخریب زیرساخت‌های شهر به‌ویژه شبکه‌های آب و فاضلاب شهر که به دلیل تداوم جنگ و عدم رسیدگی دچار فرسایش شدیدی شده بود.

طرح بازسازی شهر آبادان نیز از سوی مهندسین مشاور عرصه تدوین و در شورای عالی شهرسازی تصویب شده است. این طرح نیز مانند خرمشهر در شرایط عدم حضور مردم تدوین گردید، و نیازهای واقعی مردم در آن دیده شده است (برونند، ۱۳۷۲). افزون بر این، به دلیل تعدد مراکز تصمیم‌گیری در رابطه با بازسازی شهر، تعداد زیادی از ارگان‌های دولتی و نیمه‌دولتی، به‌طور خودسر اقدام به ساختن مجموعه‌های مسکونی جدیدی به صورت شهرک‌های جدید در خارج از شهر کرده‌اند که ضمن اینکه بسیاری از بودجه‌های بازسازی شهر را به آنجا کشانده‌اند، هم بازسازی داخلی شهر را با کمبود اعتبارات و برنامه منسجم دچار ساختند، و هم خود نتوانستند شهرک‌های جدید (کوی)‌های خود را به صورت کامل بسازند. اکنون شهر آبادان افزون بر مشکلات مربوط به عدم بازسازی

طبیعی پیش می‌آورد به منظور دست زدن به اقدامات توسعه‌ای است تا از فرصتی که بازسازی به وجود می‌آورد برای توسعه استفاده گردد. از نظر معتقدین به این دیدگاه، شرایط پیش از وقوع جنگ یا بلایای طبیعی شرایط مطلوبی نبوده است که باید به آن بازگشت. از این روی، باید از هر فرصتی برای تغییر این روابط استفاده شود. حال فرصتی که بر اثر جنگ یا بلایای طبیعی پیش آمده است باید مورد استفاده قرار گیرد تا حالت مطلوبی ساخته شود، که از دید آنان مسلماً با حالت پیش از وقوع جنگ یا بلایای طبیعی تفاوت دارد (Maskrey, 1989; Cuney, 1981; Motawef, 1996)

تجربه‌های ایران و جهان در رابطه با بازسازی و توسعه:

در جهان و ایران، تاکنون هر دو این دیدگاه در برنامه‌های بازسازی پس از جنگ و بلایای طبیعی مورد استفاده قرار گرفته است. اطلاعات موجود نشان می‌دهد که در دوره بازسازی پس از جنگ جهانی دوم، که از نخستین تجربه‌های مدون بر اساس قواعد دانش جدید است، هر دو دیدگاه مورد بحث بوده و کارهای عملی بازسازی از سوی معتقدین به هر دو دیدگاه صورت گرفته است (Diefendorf, 1989; Motawef, 1996). بسیاری از کارهای بازسازی در اروپای شرقی و به ویژه در لهستان که عمده‌ترین آن‌ها بازسازی شهر ورشو است، بر اساس دیدگاه نخست بوده

اقدام‌های مربوط به بازسازی و توسعه در منطقه آبادان و خرمشهر، یادآوری خواهند شد.

نظریه‌های بازسازی و توسعه:

تا کنون دو دیدگاه نظری عمده در رابطه با بازسازی و توسعه پس از جنگ و بلایای طبیعی توسط پژوهشگران و متفکرین این رشته در سطح جهان ارایه شده است. نخست، دیدگاه قائل به "بازسازی سریع و بازگشت به حالت عادی در اسرع وقت ممکن" است. در این دیدگاه، بازسازی امری جدا از توسعه تلقی شده و نظر غالب بر این است که باید بدون اتلاف وقت و به منظور جلوگیری از تحولات منفی بعدی که بر اثر متروک ماندن امر بازسازی ممکن است اتفاق افتد، مانند ترک منطقه توسط مردم ساکن در آن، باید شرایط را هر چه سریعتر به حالت پیش از وقوع جنگ یا بلیه طبیعی بازگردانده شود. در حقیقت هسته اصلی این تفکر از این اعتقاد تشکیل شده است که جنگ یا بلایای طبیعی، روند عمل و حرکت نظام (سیستم)‌های گوناگون اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی یک منطقه را دچار اختلال و برهم ریختگی می‌سازند. از این روی، برای مقابله با این حالت، باید هر چه سریع‌تر این نظام‌ها را به حالت پیشین بازگرداند تا مردم به روند عادی زندگی خویش بازگردند. (Turner, 1976; Motawef, 1996; Maskrey, 1989)

دوم، دیدگاه قایل بر ضرورت استفاده از فرصت‌هایی که تخریب بر اثر جنگ یا بلایای

خود را تا پیش از جنگ در جاهای محدود به اجرا گذاشته بودند، این بار در فضاهای بزرگ تری و با ابعاد گسترده تری به محک تجربه بگذارند. شرایطی که وقوع انقلاب اسلامی پیش آورده بود، به برنامه آنان کمک کرده است تا از فضای نفی گذشته طاغوتی استفاده کرده، نوآوری را در قالب دینی و انقلابی و بدون مانع عمده‌ای به کار گیرند. دیدگاه‌های مبتنی بر حفظ معماری بومی و سنت‌های محلی در موارد بازسازی تخریب‌های محدود و مرمت ساختمان‌هایی که به صورت جزئی تخریب شده‌اند، به مورد اجرا گذاشته شده است، اما تخریب گسترده ناشی از جنگ مانند تخریب هویزه و خرمشهر، فرصت طلایی برای اقدامات گسترده معتقدین به مدرنیسم و تحول سریع، به دست داده است (مطوف، ۱۳۷۶؛ Motawef, 1996).

از این روی، این دست متفکرین که بعضاً دارای پست‌های تصمیم‌گیری و اجرایی بودند، هیچ فرصتی را از دست نمی‌دادند تا طرح‌های بازسازی را به سمت و سوی تغییرات عمده و ساختن شهرهای جدید، بکشانند. اطلاعات موجود کتبی نشان می‌دهد که این تفکرات در بین مسئولین رده بالای وزارت مسکن و شهرسازی که همان افراد سمت‌های ریاستی در ستاد معین بازسازی خرمشهر را نیز بر عهده داشته‌اند، از هر فرصتی که در سخنرانی‌های روزمره مقامات مملکتی به دست می‌آمد، ایده خود را برای ساختن شهر جدیدی به جای خرمشهر فعلی را مطرح می‌ساختند (کامروا، ۱۳۶۵؛ ۱۳۶۷). اما به دلیل اینکه چنین متفکرینی

است. در بازسازی شهر ورشو سعی شده است شرایط شهر، به ویژه کالبد شهر، دقیقاً به حالت پیش از وقوع جنگ بازگردانده شود (حبیبی، ۱۳۶۵). این در حالی است که در فرانسه، بازسازی به راه دیگری می‌رفته است. در فرانسه، معمار مشهور لوکوربوزیه و پیروانش، پیشنهاد کردند در برنامه‌های بازسازی پس از جنگ جهانی دوم، شهرهای جدید و یا حداقل فضاهای شهری جدیدی به جای شهرها و فضاهای تخریب شده پیشین ساخته شوند. در این بازسازی، ایده‌ها و تفکرات مدرنیستی که لوکوربوزیه در فاصله بین دو جنگ جهانی مطرح ساخته و فرصت اجرا نداشته را جامه عمل بپوشاند (کوپ، ۱۳۶۶). در حقیقت، لوکوربوزیه و پیروان مدرنیته‌گرای او در فرانسه و کشورهای دیگر اروپا سعی کردند، به دلیل عدم رضایت از وضع شهرهای پیشین، از فرصتی که تخریب جنگ و وجود اعتبارات بازسازی پیش آورده است، استفاده کرده شهرها و یا حداقل فضاهای مدرنی را به جای بازسازی شهرها و فضاهای نامطلوب تخریب شده، بسازند.

در ایران نیز همین روند در جریان بازسازی پس از جنگ و بلایای طبیعی دیده می‌شود. در ایران پیش از پیروزی انقلاب که معماران و شهرسازان کشور بیشتر تحت تأثیر تفکرات مدرنیستی قرار گرفته بودند، فرصت یافته بودند تا ایده‌های خویش را در قالب طرح‌های توسعه شهری و بناهای بزرگ عمده‌تأ دولتی به نمایش بگذارند. اما این جنگ بود که فرصت بیشتر و بزرگتری پیش پای آنان نهاد تا تفکرات

بازسازی خرمشهر عملاً به سمت احداث شهر جدید کشانده شد. در نتیجه اجرای این سیاست، پی آمدهای زیر حاصل می‌گردد:

یکم) با طراحی خیابان‌های عریض برای شهر خرمشهر و در نتیجه آن تخریب بیش از ۲۰ هزار واحد مسکونی، بافت درهم تنیده سنتی شهر دچار گسستگی مرگباری می‌شود. این گسستگی پس از گذشت بیش از ۱۵ سال از پایان جنگ هنوز به وضوح دیده می‌شود. در نتیجه این به هم ریختگی، بافت اجتماعی و هویت فرهنگی شهر دچار گسستگی شده و با اجبار بسیاری از خانواده‌ها به ترک این بافت، گسستگی اجتماعی شدیدی پیش آمده است (گزارش ۱۳۷۱). همچنین، این گسستگی کالبدی فضایی که به گسستگی اقتصادی و اجتماعی شهر منجر شده است، باعث از بین رفتن بسیاری از فضاهای زیست و فعالیت شده و اکنون ملغمه‌ای از فقر و نظام گسیختگی اجتماعی که باعث تشدید بزهکاری شده است، بر جای دارد.

دوم) زمین‌های تخصیص داده شده به عنوان زمین‌های معوض در خارج از شهر و در زمینی منخفص (پست) قرار دارد که نیاز به خاکریزی گسترده داشته است. (Motawef, 1996) اما این زمین بدون آماده سازی لازم برای اجرای طرح‌های خانه‌سازی تحویل مردمی که خانه‌های خود را درون شهر از دست داده‌اند، شده است. از این رو، هم ستاد معین بازسازی خرمشهر توانسته به تعهدات خود در رابطه با ساختن خانه‌های کامل عمل کند، و هم اینکه مردم جنگزده شهر نتوانستند هزینه‌های

عمدتاً از میان معماران بودند، تمرکز عمده آنان بر ابعاد بازسازی کالبدی شهرها بوده است و پی آمدهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی را طبیعتاً در نظر گرفته نمی‌شد. در عمل نیز دیده شده است که شهر هویزه پیشین به عنوان موزه مخروبه رها شده و در کنار آن شهر جدید هویزه، از نو ساخته می‌شود تا شهر ایده‌آل و مناسب جامعه جدید انقلاب کرده، باشد (مطوف، ۱۳۶۷).

شهر خرمشهر نیز ابتدا توسط ریاست ستاد معین بازسازی خرمشهر توصیه می‌شود که به حال خود رها شده و به جای آن شهر جدیدی ساخته شود (کامروا، ۱۳۶۵؛ ۱۳۶۷). اما هنگامی که با این دیدگاه مخالفت‌های گسترده‌ای و در سطوح مختلف مردمی و کارشناسی مطرح می‌شود، روند بازسازی شهر را به همان سمت تغییر داده می‌شود. در این حرکت به جای اجرای طرح خود به صورت علنی، مسئول ستاد معین، طرح را به صورت ناقص عملاً به مورد اجرا می‌گذارد. طرح بازسازی خرمشهر در نتیجه تعریض خیابان‌ها بیش از ۲۰ هزار واحد مسکونی و تجاری را تخریب می‌کند و به صاحبان آنان زمین معوض در شهر جدیدی که در کنار خرمشهر به نام "گوی معین" طراحی می‌کند، داده می‌شود (نقش جهان پارس، ۱۳۷۰).

تحلیل روند بازسازی در آبادان و خرمشهر:

با توجه به مسایلی که در بالا بدان اشاره شد،

اشتغال برای بسیاری از مردم شهر شده است. مثال بارز آن عدم بازسازی حیات اقتصادی شهر که در بندر خرمشهر و مهمترین بازارهای شهر (بازار سیف و بازار صفقا) است. از این روی، توسعه اقتصادی شهر نیز دچار اختلال شدیدی شده است (Motawef, 1996).

پنجم) در آبادان نیز همین روند، و به صورت مشابهی جریان داشته است. در آبادان نیز کارهای اساسی بازسازی شهر که از جمله آن بازسازی شبکه های زیرساخت های شهری مانند شبکه های آب و فاضلاب یا صورت نگرفته یا اینکه، به صورت سطحی و با تعمیرات موردی از ۱۵ سال پیش تا کنون ادامه داشته و هنوز به نتیجه نرسیده است. در مقابل تعدادی از محله های شهری جدید به صورت شهرک های جدید (مانند کوی فلاحیان) در اطراف و اکناف شهر بدون رعایت اصول معمول شهرسازی تولید شده است. بیشتر این کوی های جدید فاقد شبکه های کارآمد آب، فاضلاب، دسترسی و برق می باشند. با احداث این شهرک ها نه تنها از مشکلات شهر اندکی کاسته نشده است، بلکه بر پیچیدگی مشکلات شهر افزوده شده است. در نتیجه، اینکه شهر آبادان نیز اکنون با مشکلات اساسی به دلیل فرسودگی و بازسازی نرساخته های شهری مواجه است.

فاضلاب و آب آبادان تا کنون چندین بار حالت های بحرانی برای مردم شهر و یا دولت ایجاد کرده اند، در حالی است که کوی های جدید با کمبود نیازهای اولیه زندگی مواجهند.

خاکپیزی و آمادگی سازی را تقبل ننماید (Motawef, 1996) از این روی، بیش از ۲۰ سال که از شروع کار در ساخت و ساز کوی معین می گذرد هنوز این کوی، به حالت یک محله مناسب برای سکونت مردم تبدیل نشده است. عدم احداث سیستم های دفع آب های سطحی و فاضلاب، منجر به تشکیل همیشگی گنداب ها در کنار خانه های نیمه ساخته مردم شده و آن را به بیغولهای از فقر و بیماری مبدل ساخته است. افزون بر این، اعتبارات دریافت شده توسط ستاد معین کفاف ساخت خانه های کامل نمی داده است، از این روی، بسیاری از خانه ها به صورت نیمه ساخته به مردم تحویل داده شده یا تعداد زیادی از آن ها رها شده است تا توسط بیخانمان ها تصرف گردد و هم اکنون به کنون انواع بیماری های بهداشتی و اجتماعی مبدل گشته است.

سوم) مهمتر از همه اینکه اعتبارات تخصیص داده شده برای بازسازی خرمشهر عملاً برای ساختن شهر جدید کوی معین در بیرون شهر هزینه شده است و برای بازسازی خود شهر مورد استفاده قرار نگرفته است. از این روی مشاهده می شود با وجود تخصیص اعتبارات زیادی برای بازسازی خرمشهر، شهر اصلی هنوز بازسازی نشده است. این در حالی است که شهر جدید کوی معین نیز تا تبدیل به فضای مسکونی مطلوب، فاصله زیادی دارد.

چهارم) سیاست بازسازی خرمشهر که باعث گسستگی فضایی آن شده است، فضاهای فعالیت از فضاهای سکونت را گسسته است، و این امر باعث از دست رفتن فرصت های کار و

باید به سوی مشارکت واقعی مردم متحول شود.

دوم) به دلیل اینکه دولت، بازسازی پس از جنگ را تنها در ابعاد فیزیکی آن محدود کرده است، ابعاد دیگر اجتماعی و بازسازی معیشت واقعی مردم و شهرها و روستاها نادیده گرفته شده است. به همین دلیل، با تقلیل ابعاد مسأله و ساده کردن آن که از ویژگی‌های تفکرات مدرنیستی است، و به تبع آن، ارائه راه‌حل‌های ساده برای آن که بتوان آن‌ها را از راه دور و بدون نیاز به داشتن تخصص، ارائه کرد؛ بازسازی آبادان و خرمشهر در اثر ساده اندیشی افراد فاقد تخصص در تصمیم‌گیری در آن دخالت کرده‌اند و طبیعتاً نتایج ناگواری را شاهد بوده است. از این روی، لازم است برنامه‌های بازسازی و توسعه منطقه در قالب طرح‌های کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت توسط کارشناسان مطلع و بر اساس آخرین یافته‌های علمی و تجربه‌های عملی جهان و ایران، و با مشارکت واقعی مردم تدوین گردد.

سوم) تقلیل ابعاد بازسازی صرفاً به بازسازی فیزیکی و کالبدی که محور تفکرات مدرنیست‌ها را تشکیل می‌دهد، تا کنون باعث شده به ابعاد اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و سیاسی توجه نشود. از این روی، مسائل بغرنج ناشی از آن، روند بازسازی را به آنچه که امروز شاهدیم، کشانده است. بنابراین، لازم است در برنامه ریزی‌های بازسازی و توسعه منطقه، کلیه ابعاد مسأله که به بازسازی واقعی زندگی اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و کالبدی شهرها، روستاها و مردم ساکن و شاغل

حال این پرسش مطرح است که با وجود عدم بازگشت کامل جمعیت شهرهای آبادان و خرمشهر و اینکه این دو شهر با جمعیتی کمتر از نصف جمعیت آن‌ها در سال‌های پیش از شروع جنگ تحمیلی، زندگی می‌کنند، چه ضرورتی داشته است که گسترش ساخت و ساز این شهر به جای اینکه در درون باشد به بیرون آن‌ها صورت گرفته باشد؟

جمع بندی و نتیجه گیری

مروری بر روند بازسازی آبادان و خرمشهر و انجام مطالعات مقایسه‌ای با تجربه‌های کشورهای مشابه درون چارچوب نظری بازسازی و توسعه پس از جنگ و بلایای طبیعی، نتایج زیر، و بر اساس آن‌ها پیش‌فرض‌ها و راه‌کارهای معینی جهت تدوین برنامه بازسازی و توسعه پایدار آبادان و خرمشهر، معرفی می‌گردد:

یکم) دولت که متصدی بازسازی شهرهای آبادان و خرمشهر و کل منطقه بوده، بازسازی را تنها در ابعاد بازسازی فیزیکی و کالبدی می‌دیده است. اما بازسازی شهرها و مناطق آسیب‌دیده از جنگ و بلایای طبیعی بیش از آنکه تنها فیزیکی باشد، چندبعدی، پیچیده و نیاز به راه‌کارهای علمی دارد. از این روی، تسلط تفکر بازسازی دولتی بدون مشارکت مردمی، تا کنون باعث گردیده است که شهرهای آبادان و خرمشهر بیش از ۲۱ سال که از آزادی خرمشهر می‌گذرد و اقدامات اولیه بازسازی از همان زمان شروع شده است، هنوز به پایان نرسیده است. بنابراین، سیاست‌های بازسازی

حکومت حزب بعث از میان رفته است، ضروریست بدون هیچ گونه شک و تردیدی اقدامات زیربنایی در جهت لایروبی اروندرود که تا به امروز انجام نشده است) شروع شود. اکنون شرایط از هر نظر برای همکاری دو کشور همسایه جهت توسعه بازرگانی خارجی و بازسازی واقعی بنادر حاصل گردیده است.

منابع و مآخذ:

الف- منابع به زبان فارسی

- ۱) برومند، اسفندیار (۱۳۷۲) "نگاهی به بازسازی آبادان": آبادی، سال دوم، شماره ۸، بهار ۱۳۷۲، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران، ایران.
- ۲) بنیاد مسکن (۱۳۶۸) طرح بازسازی جزیره آبادان: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی ایران، تهران.
- ۳) بنیاد مسکن (۱۳۷۰) طرح بازسازی منطقه خرمشهر: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی ایران، تهران.
- ۴) حبیبی، محسن (۱۳۶۵) بازسازی الاصنام و ورشو: ترجمه مقاله‌ای ارائه شده در سمینار بین المللی بازسازی در فرانسه در سال ۱۹۸۳، منتشر شده توسط مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، تهران، ایران.
- ۵) دفتر فنی (۱۳۶۴) تجربه‌های بازسازی مناطق جنگزده از دیدگاه مسئولین دولتی؛ دفتر فنی پژوهشی و آموزشی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی؛ تهران، ایران.
- ۶) دفتر فنی (۱۳۶۷) دیدگاه مختلف در رابطه با بازسازی خرمشهر؛ دفتر فنی پژوهشی و آموزشی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی؛ تهران، ایران.
- ۷) دفتر فنی (۱۳۶۹) مطالعه امکان احیای مناطق تسطیح شده خرمشهر؛ گزارش توجیهی پروژه اجرایی دفتر فنی پژوهشی و آموزشی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی؛ تهران، ایران.
- ۸) دفتر فنی (۱۳۷۰) پروژه احیای مناطق تسطیح شده خرمشهر؛ گزارش نتایج مطالعات پروژه اجرایی دفتر فنی پژوهشی و آموزشی دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی؛ تهران، ایران.
- ۹) کامروا، محمدعلی (۱۳۶۵) استراتژی بازسازی پس از جنگ دولت جمهوری اسلامی ایران؛ سخنرانی منتشر نشده برای

در آن‌ها منجر می‌شود، توجه کافی صورت گیرد.

چهارم) در برنامه‌های گوناگون بازسازی آبادان و خرمشهر، به دلیل اهمیت منطقه در ابعاد ملی، و حساسیت‌های سیاسی منطقه‌ای، تصمیم در مورد بازسازی آبادان و خرمشهر در سطح ملی صورت گرفته است. این امر تا کنون باعث گردیده خواست‌ها و نیازهای مردم محلی نادیده گرفته شود، و بازسازی زندگی مردم صورت نگیرد. این در شرایطی است که خرمشهر و آبادان از نظر حساسیت‌های ملی و منطقه‌ای که دارند، نیاز به همکاری و مشارکت واقعی مردم و دولت با یکدیگر دارند. از این روی، در بازسازی خرمشهر و آبادان یک نوع مشارکت و تعاون واقعی میان دولت و مردم محلی باید صورت گیرد تا هم منافع ملی در نظر گرفته شود و هم در چارچوب آن منافع، برنامه‌های توسعه محلی به انجام برسد.

پنجم) موقعیت جغرافیایی و سوق الحیثی منطقه باعث بروز حساسیت‌های سیاسی در سطح ملی شده است. دولت مرکزی در این مورد تا کنون سیاست احتیاط و عدم اعتماد را در پیش گرفته است، تا از تهدیدهای احتمالی جلوگیری به عمل آورد. این در حالی است که تجربه‌های مشابه جهان نشان می‌دهد در صورتی که برنامه‌ریزی به صورت علمی و با مشارکت مردم صورت گیرد، این تهدیدها را می‌توان تبدیل به فرصت‌های مناسبی در جهت توسعه اقتصادی متکی بر بازرگانی خارجی و مبادلات مرزی نمود.

ششم) حال که با سرنگونی صدام، اساس

degree of PhD (Arch), University of Newcastle upon Tyne, Newcastle upon tyne, UK.

4) Madani-Pour, Ali-Riza (1989)

"Post-War Reconstruction and Participation of the Public "; paper presented at **The Second York Workshop on Settlement Reconstruction After War**, 16-18

May 1989, IOAAS, University of York, York, UK.

5) Maskrey, Andrew (1989) **Disaster Mitigation: Community Based Approach**; Oxfam; Oxford, UK.

6) Motawef, Sharif (1996)

Reconstruction Policy and Implementation in War Disaster Areas: the case of Khorramshahr, Iran; Unpublished PhD Thesis, Heriot-Watt University, Edinburgh, UK.

7) Osborn, F. J. & Whittik, A. (1977)

The New towns: Their Origins, Achievements and Progress; Leonard Hill, London, UK.

8) Silverman, David (1993)

Interpreting Qualitative Data; SAGE Publication; London, UK.

9) Turner, F. C. John (1976)

Housing by People: Towards Autonomy in Building Environment: Habitat International, Vol. 16, No. 2, pp. 113-126.

دانشجویان دوره کارشناسی ارشد شهرسازی دانشگاه تهران. (۱۰) کامروا، محمدعلی (۱۳۶۷) **اصول پیشنهادی برای بازسازی و نوسازی خرمشهر**؛ ستاد معین بازسازی خرمشهر، تهران، ایران.

(۱۱) کوپ، آناتول (۱۳۶۶) **معماری بازسازی**؛ ترجمه دکتر محسن حبیبی؛ مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، تهران، ایران.

(۱۲) گزارش (۱۳۷۱) "بیا با من به خرمشهر: گزارشی از داخل خرمشهر"؛ **مجله گزارش**؛ تهران، ایران.

(۱۳) ماندان (۱۳۶۴) **طرح جامع بازسازی ظرفتی خرمشهر**؛ مهندسین مشاور ماندان، تهران، ایران.

(۱۴) مطوف، شریف (۱۳۶۷) **ارزیابی بازسازی هوپزه**؛ تتر منتشر نشده کارشناسی ارشد دوره شهرسازی دانشگاه تهران، تهران، ایران.

(۱۵) میرمیران، س.ح. (۱۳۷۱) "استراتژی های بازسازی در طرح جامع خرمشهر"؛ **آبادی**، سال اول، شماره ۴، بهار ۱۳۷۱، وزارت مسکن و شهرسازی، تهران، ایران.

(۱۶) نقش جهان پارس (۱۳۷۰) **طرح جامع بازسازی خرمشهر**؛ مهندسین مشاور نقش جهان پارس، تهران، ایران.
ب- منابع به زبان انگلیسی

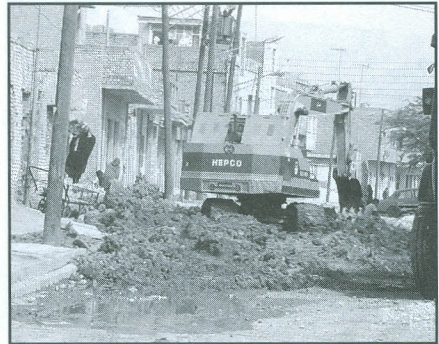
1) Davis, Ian (ed.) (1989) Guidelines for Authorities Responsible for the Reconstrctioun of Towns and cities Devastated by War; **The Second Workshop on Settlement Reconstruction after War**, The Disaster Management Centre Oxford Polytechnic & Institute of Advanced Architecture Studies, University of York, York, UK.

2) Diefendorf, Jeffery, M (1989) "Urban Reconstruction in Europe after World War II"; **Urban Studies**; 1989, Vol. 26, pp.128-143.

3) El-Masry, Souhail, D. (1992) **Reconstruction After Disaster: A Study of War-Damaged Villages in Lebanon: the Case of Al-Burjain**; Unpublished dissertation for the

۱: نقش مسلط پالایشگاه آبادان بر سیما و اقتصاد شهر،
تصویر از نگارنده ۱۴ خرداد ۱۳۸۲.

۲: مرمت سطحی شبکه فاضلاب شهر آبادان
در طول ۱۵ سال گذشته،
تصویر از نگارنده ۱۴ خرداد ۱۳۸۲.

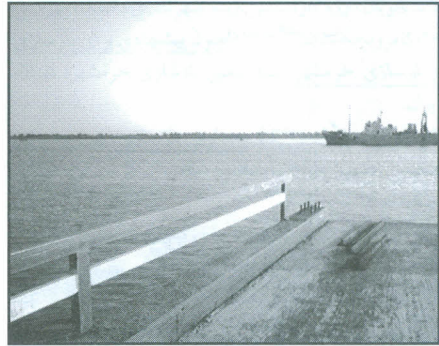
۳: شبکه فاضلاب شهر آبادان که در ۴۰ سال
پیش بسیار کارآمد بوده است، اکنون نیاز
به کار اساسی و تخصصی دارد،
تصویر از نگارنده ۱۴ خرداد ۱۳۸۲.

۴: بسیاری از مردم آبادان هنوز به شهر
بازنگشته اند و ۴۰ درصد خانه ها بازسازی
نشده است،
تصویر از نگارنده ۱۴ خرداد ۱۳۸۲.

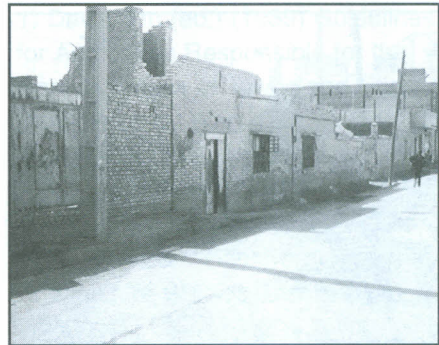
۵: بیکاری جوانان در کنار بافت مسکونی بازسازی نشده، نمایی از وضعیت اقتصادی و کالبدی شهر آبادان، تصویر از نگارنده ۱۴ خرداد ۱۳۸۲.

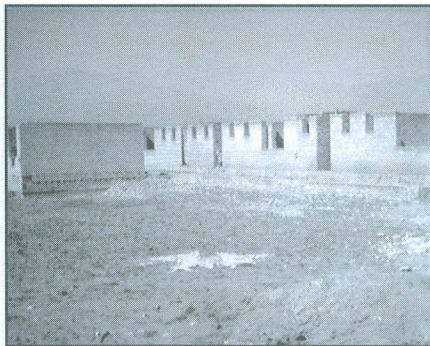
۶: تردد کشتی‌های تجاری در آبراهه اروندر مرز مشترک ایران و عراق تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

۷: بندر آبادان در حال بار دیگر آماده فعالیت اقتصادی می‌شود، تصویر از نگارنده ۱۴ خرداد ۱۳۸۲.

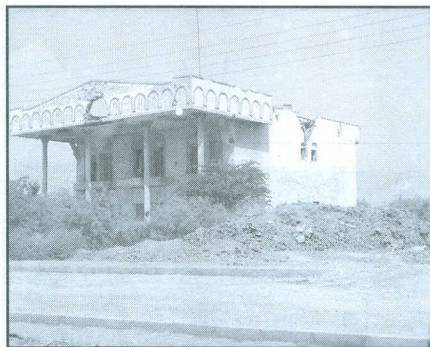
۸: بافت شهر آبادان هنوز فرسوده و نیاز به برنامه اساسی بازسازی دارد، تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

۹: کوی های تازه احداث شده و ناتمام در کنار شهر آبادان نمایانگر تسلط تفکر بازسازی مدرن و ناموفق، تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

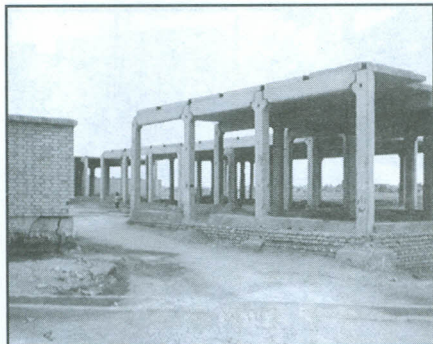
۱۰: شبکه آبرسانی شهر آبادان در طول ۱۵ سال گذشته نتوانست مرحله بازسازی را پشت سر خود بگذارد، تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

۱۱: زیباترین خانه های شهر خرمشهر در کوی آریا که تعلق به قشر در آمدی بالای شهر هنوز بازسازی نشده است به دلیل اینکه اقتصاد شهر به گونه ای بازسازی نشده است تا این اقشار را بازگرداند، تصویر از نگارنده ۱۲ تیر ۱۳۸۲.

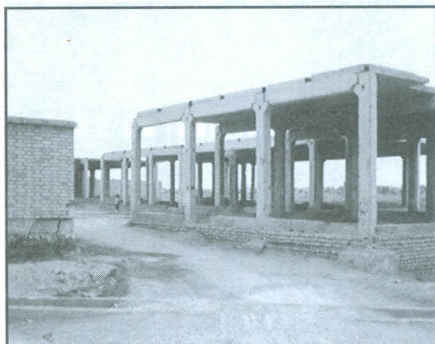

۱۲: بندر خرمشهر بار دیگر در راه از سر گیری فعالیت اقتصادی خود تا به بازسازی حیات شهر کمک کند، تصویر از نگارنده ۱۲ تیر ۱۳۸۲.

۱۴: قسمتی از شهر جدید کوی معین که به عنوان خانه‌های تمام شده تحویل مردم گردید،

تصویر از نگارنده ۱۲ تیر ۱۳۸۲.

۱۳: قسمتی از شهر جدید کوی معین که به عنوان خانه‌های تمام شده تحویل مردم گردید،

تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

۱۵: خانه‌های ناتمام شهر جدید کوی معین پناهگاه بی خانمان شده است،

تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

۱۶: قسمت‌های دیگری از شهر جدید کوی معین که زمین آن بدون آماده‌سازی لازم تحویل مردم شده و اکنون به باتلاق‌های آلوده تبدیل شده است،

تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

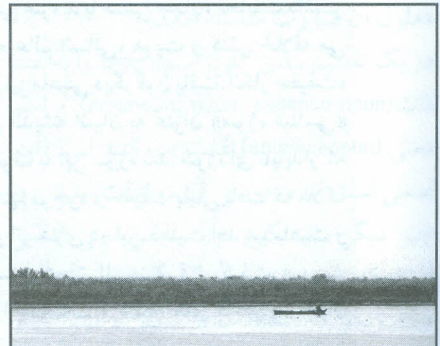
۱۷: قسمت های دیگری از شهر جدید کوی معین که زمین آن بدون آماده سازی لازم تحویل مردم شده و اکنون به باتلاق های آلوده تبدیل شده است، تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

۱۸: بندر خرمشهر در راه باز یافتن حیات خود تا به حیات شهر کمک کند، تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

۱۹: جزیره مینو: هنوز نخلستان های آسیب دیده از جنگ بازسازی نشده اند، تصویر از نگارنده ۴ آبان ۱۳۸۱.

۲۰: جزیره مینو: فعالیت صید ماهی در مرز مشترک ایران و عراق، تصویر از نگارنده ۱۲ تیر ۱۳۸۲.

Analysis of Reconstruction Process of Abadan & Khoramshahr from Theoretical View Point

Sharif Motawef

University of Shahid Beheshti

The reconstruction process of war-damaged areas followed the Iran-Iraq Eight-Year Imposed War was done under special political and ideological environment. The war was broken out a short time after the Islamic Revolution victory in Iran, and the revolutionary environment was deeply influencing the whole environment of the war as well as many other aspects in the country.

The revolutionary environment has affected many aspects relevant to the reconstruction process which was attempted

First to be done during the war was going on just after the liberation of Khorramshahr in 1982.

The main characteristic of the Islamic Revolution was the deep rejection to, the Shah regime (the previous regime), and all relevant aspects including the urban development and architecture. This environment was highly influential on

the post-war reconstruction of the main damaged cities such as Abadan and Khorramshahr.

The high importance of these cities on national level caused high consideration to their reconstruction programs on higher level.

So a national attempt was building up

considering using the reconstruction opportunity of these two cities, and specially Khorramshahr which was severely damaged by the war to create some living-environment suit the Islamic Revolutionary Society, rejecting the previous living-environment which was representing the anti-Islamic regime.

But the decision-making process was to be done in a short time in order to serve the revolutionary environment, and research could not be done to set design criteria on reconstruction suitable to the revolutionary environment. Therefore, some architects that were educated mainly during the 1970s in Europe, and mainly in Britain, who believe in Modernism, using the revolutionary environment to turn the post-war reconstruction of Abadan, and particularly Khorramshahr, using the modernism learning, especially those associated with the rejection of the history of the place and the user society. Thus, there were the modernism ideas and principles dominating the reconstruction planning and design, in stead of the Islamic Revolutionary ones.